

УДК 159.923.2:159.922.348.167-89

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2021-5\(5\)-747-759](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2021-5(5)-747-759)

Вовченко Ольга Анатоліївна доктор психологічних наук, старший науковий співробітник відділу освіти дітей з порушеннями слуху Інститут спеціальної педагогіки психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, вул. М. Берлінського, 9, м. Київ, 04060, тел.: (068) 777-73-13, e-mail: olgawow4enko@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4399-0118>

«ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ПРОЦЕСИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ»

Анотація. У статті розглянуто сучасний стан процесу соціалізації осіб з особливими освітніми потребами та вплив емоційного інтелекту на рівень адаптації особи з атиповим розвитком. Нині процес соціалізації предмет дослідження фахівців багатьох галузей наукового знання. Психологи, філософи, соціологи, педагоги, соціальні психологи розкривають різні аспекти цього процесу, досліджують механізми, етапи та стадії, фактори соціалізації. Проте проблеми соціалізації дітей/підлітків з особливими освітніми потребами в контексті формування емоційного інтелекту у вітчизняній літературі ще не було предметом спеціального дослідження. Зокрема для спеціальної психології тема емоційного інтелекту є досить модерніською та новою з огляду на походження дефініції «емоційний інтелект». Хоча проблема емоційного інтелекту осіб з особливими освітніми потребами дуже актуальна, теоретично, і практично розробленою вона є на недостатньому рівні. Від так, метою дослідження буде вивчення впливу емоційного інтелекту на процес соціалізації підлітків з особливими освітніми потребами. Автор підкреслює, що актуальність дослідження обумовлена нагальними потребам інноваційного психологічного знання, адже донедавна проблема шляхів розвитку, формування та корекції емоційного інтелекту в онтогенезі розглядалась як другорядна по відношенню до академічного інтелекту, який ще й досі вважається найважливішою метою освіти та засобом соціалізації підлітків з нетиповим розвитком, особливо в епоху індустріалізації та технократії. Процеси соціалізації актуалізували увагу українських науковців до переорієнтації головного вектору розвитку особистості на емоційно-чуттєву сферу. Закономірність таких змін стала особливо очевидною в світлі новітніх психологічних досліджень і життєвих практик фахівців освітньої сфери дітей з особливими освітніми потребами, які засвідчили, що успішність соціального, професійного, сімейного функціонування особистості різного віку і статі залежить передусім від розвитку емоційного інтелекту. Відповідно, значно зріс науковий інтерес до вивчення психолого-педагогічних факторів, які зумовлюють як взаємодію двох різновидів інтелекту, так і механізмів

активізації когніцій в афекті, а афекту в когніціях.

Ключові слова: особистість з особливими освітніми потребами, підлітковий вік, емоція, афект, емоційний інтелект, академічний інтелект, соціалізація, соціум.

Vovchenko Olha Anatoliivna Doctor of psychological sciences senior researcher at the Department of education of children with hearing disabilities, Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, M. Berlin St., 9, Kyiv, 04060, tel.: (068) 777-73-13, e-mail: olgawow4enko@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4399-0118>

«THE INFLUENCE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE ON THE PROCESS OF SOCIALIZATION OF ADOLESCENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS»

Abstract. The article considers the current state of the process of socialization of people with special educational needs and the impact of emotional intelligence on the level of adaptation of a person with atypical development. Currently, the process of socialization is the subject of research by specialists in many fields of scientific knowledge. Psychologists, philosophers, sociologists, educators, social psychologists reveal various aspects of this process, explore the mechanisms, stages and stages, factors of socialization. However, the problem of socialization of children / adolescents with special educational needs in the context of the formation of emotional intelligence in the domestic literature has not yet been the subject of special research. In particular, for special psychology, the topic of emotional intelligence is quite modern and new given the origin of the definition of "emotional intelligence". Although the problem of emotional intelligence of people with special educational needs is very relevant, theoretically and practically developed, it is insufficient. Therefore, the aim of the study will be to study the impact of emotional intelligence on the socialization of adolescents with special educational needs. The author emphasizes that the urgency of the study is due to the urgent needs of innovative psychological knowledge, because until recently the problem of ways to develop, form and correct emotional intelligence in ontogeny was considered secondary to academic intelligence, which is still considered the most important goal of education and socialization of atypical adolescents. , especially in the era of industrialization and technocracy. The processes of socialization have actualized the attention of Ukrainian scholars to the reorientation of the main vector of personality development to the emotional and sensory sphere. The regularity of such changes has become especially evident in the light of the latest psychological research and life practices of children with special educational needs, who showed that the success of social, professional, family functioning of individuals of all ages and genders depends primarily on emotional intelligence. Accordingly, there is a significant

increase in scientific interest in the study of psychological and pedagogical factors that determine the interaction of two types of intelligence and mechanisms of activation of cognition in affect and affect in cognition.

Keywords: personality with special educational needs, adolescence, emotion, affect, emotional intelligence, academic intelligence, socialization, society.

Постановка проблеми. В останні роки у спеціальній психології та корекційній педагогіці закономірно зростає інтерес до вивчення емоційного розвитку та внутрішнього світу особистості з особливими освітніми потребами (далі особистість з ООП). Особистість з ООП – це діти, підлітки, особи юнацького віку та дорослі, які мають різні порушення психічного або/та фізичного типу, зумовлені вродженими, спадковими, набутими захворюваннями або наслідками травм, що призводять до порушення загального розвитку, і впливають на функціонування та процеси соціалізації, адаптації до навколишнього світу. Проблеми соціалізація дітей молодшого та старшого шкільного віку з ООП займають особливе місце в спеціальній психології, оскільки – це період становлення, розвитку особистості її умінь, навичок, формування різних сфер особистості, зокрема становлення «Я-концепції», самооцінки, світогляду, особистісного та професійного самовизначення саме у період пубертатних змін. Період підліткового віку – це період змін інтересів, потреб, провідної діяльності, особливостей спілкування та поведінки, коли старий спосіб життя не є актуальним («по старому вже не діє»), але нові правила ще не створено підсвідомістю особистості та не задіяно в процесах життєдіяльності.

Становлення емоційної сфери безпосередньо впливає на розвиток особистості підлітка, який відбувається під впливом внутрішніх (темпераменту, характеру, самооцінки) та зовнішніх чинників (соціальне оточення). Знання особливостей розвитку емоційної сфери на етапі становлення індивідуальності дає змогу цілеспрямовано управляти емоціями, добирати відповідний психологічний супровід та сприяти якісному розвитку цієї сфери. Вчасне, коректне формування емоційної сфери на етапі дорослішання особи дає змогу впливати на якісне становлення особистісного самоконтролю, самоідентифікації, формування «Я-концепції» та ефективно проходження інтеграції, адаптації та соціалізації осіб з ООП, що будуть зорієнтовані на формування і розвиток власних потенційних можливостей. Важливим при цьому є створення соціальних, психологічних і педагогічних умов для відповідного фізичного, інтелектуального, психічного та соціального формування таких складових особистості як життєві компетентності, емоційний та соціальний інтелект тощо.

Соціалізація складний та багаторівневий процес, що характеризує розвиток та самостійну зміну особистості підлітка з ООП в процесі відтворення та засвоєння культури, що йде у взаємодії особистості з цілеспрямовано створюваними, відносно спрямованими чи стихійними умовами життя [1, с. 109].

У процесі соціалізації підліток трансформується, набуває нових знань, навичок та умінь, що є необхідні для життя у суспільстві. Соціалізація передбачає також засвоєння і цінностей суспільства, які виступають важливими соціальними регуляторами поведінки особистості з особливими освітніми потребами.

Основною проблемою підлітків з ООП є порушення їх зв'язку із соціальним світом, обмежена мобільність, недостатність (мала кількість) контактів як з дорослими, так і з однолітками («здорових контактів», що не передбачають наслідування агресивної, неконтрольованої, делінквентної чи девіантної поведінки), недоступність низки культурних цінностей та обмеження у спектрі розуміння переживання емоцій, почуттів та ін.

Емоції, емоційна сфера та зокрема емоційний інтелект відіграють дуже важливу роль у період становлення підлітків з ООП. Емоції включені у всі психічні процеси та стани особистості. Будь-які прояви активності особи як з типовим, так і атиповим розвитком супроводжуються емоційними переживаннями. Хоча для деяких категорій підлітків емоції набувають особливого значення [2, с. 86].

Головна функція емоцій та емоційного інтелекту у тому, що завдяки цим науково-практичним категоріям особистості краще розуміють одне одного, можуть, не користуючись мовленням, здійснювати припущення про стан іншої особи і більш ефективно налаштовуватися на спільну діяльність, спілкування. Про це неодноразово зазначено у працях І. Андрєєвої [3], О. Власової, О. Василенко [4], С. Дерев'янка, Н. Ковриги, Д. Люсіна [5], М. Манойлової, Е. Носенко Д. Пагави [6], О. Федорової, Л. Чухно. Вчені зазначали, що емоції та емоційний інтелект визначають структурні складові соціально-психологічних властивостей особистості, її індивідуальні здібності, здійснюють вплив на процесуально-діяльнісні складові особистості.

Другою найважливішою функцією емоцій є експресивна і комунікативна, оскільки вони є найважливішими чинниками регуляції процесів пізнання, комунікації та соціалізації. Емоції виступають як внутрішнє мовлення, як система сигналів, за допомогою якої людина дізнається про потребу та значущість того, що відбувається. Частина емоційно-експресивних виразів є вродженою, деякі набуваються в процесі життєдіяльності, внаслідок виховання та навчання.

Зважаючи на вище зазначене, на нашу думку емоції, емоційний інтелект є вагомими впливовим фактором, що визначає процес соціалізації підлітків з ООП: умови, чинники, механізми, ефективність входження у сучасний соціум. Відтак, тема **«Вплив емоційного інтелекту на процеси соціалізації підлітків з особливими освітніми потребами»** є вкрай актуальною та потребує глибинних різнобічних досліджень в загальній та спеціальній психології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчують, що дослідження наукової категорії «емоційний інтелект» у роботах українських науковців довгий час відбувалися через складові та суміжні категорії, що були

протилежними до розуміння «емоційного інтелекту», як було означено його першодослідниками та фундаторами, як-то американськими психологами Р. Бар-Оном, Д. Гоулменом, Д. Карузо, Дж. Майером, П. Саловей, Н. Холлом. Зокрема йдеться про такі категорії: «афективне знання» (Л. Андрієнко) [7], «емоційне самоусвідомлення» (О. Власова), «емоційне розуміння» (Е. Гресь), «емоційна грамотність» (О. Борзунова) [1], емоційне знання» (М. Микитенко) [8], «розуміння почуттів» (П. Назаренко) [9], «емоційна розумність» (Е. Носенко) [10], «емоційне мислення» (О. Тихомиров) [11], «емоційна компетентність» (В. Охрименко) тощо.

Комплексні дослідження саме емоційного інтелекту здійснювались переважно в межах загальної психології та психології особистості. Наукові розвідки провадилися здебільшого щодо проблем функціонування емоційного інтелекту у осіб, які не мають особливих освітніх потреб (чи/та порушень психофізичного розвитку) і стосовно початку юнацького віку й більш дорослої особистості. Досліджень емоційного інтелекту осіб з ООП безпосередньо у підлітковому віці в психологічній науці ж нині бракує.

Така ситуація вимагає від психологічної науки вирішення складних завдань, зокрема вивчення внутрішніх ресурсів особистості, пов'язаних із забезпеченням ефективної емоційно-регуляційної системи, самоконтролю та вольової діяльності з метою подальшої успішної соціалізації. І якщо подібна проблематика раніше окреслювала та охоплювала виключно професійну діяльність в спеціальній психологічній та педагогічній сфері, то на даний момент вивчення особистісних якостей, емоційного інтелекту необхідних для ефективної соціалізації, гармонійного входження в соціум є актуальним з точки зору багатьох допоміжних наук, як то соціології, конфліктології, наук про інформаційні технології тощо.

Аналіз наукових публікацій показує широкий спектр досліджень проблематики емоційного інтелекту та його вплив на становлення особистості в соціумі: визначення суті і структури емоційного інтелекту (І. Андрєєва, Р. Бар-Он, В. Зарицька, Д. Карузо, Н. Коврига, Д. Люсін, Дж. Майер, Е. Носенко, П. Саловей); аналіз регулюючих та адаптивних функцій емоційного інтелекту в середовищі (І. Аршава, С. Дерев'янка, В. Овсяннікова), дослідження впливу емоційного інтелекту на процеси формування та розвитку підлітка з ООП (Г. Березюк, Г. Гарскова, В. Зарицька,

М. Манойлова, О. Філатова, О. Чебикін, М. Шпак) та багато інших науковців.

Метою статті є встановлення взаємозв'язку, механізмів та специфіки впливу емоційного інтелекту на процеси соціалізації дітей з ООП.

Завдання конкретизують мету дослідження, а саме:

- характеристика емоційних особливостей та процесу емоційного сприймання соціалізації підлітками з ООП;
- визначення впливу емоційного інтелекту на процеси соціалізації підлітків з ООП;

– визначення ефективних умов та засобів впливу на ефективність формування емоційного інтелекту, як одного з визначальних чинників процесів соціалізації.

Предметом дослідження є психологічні особливості формування емоційного інтелекту у підлітків з ООП як ефективного складового елементу соціалізації.

Об'єктом дослідження є процеси соціалізації особистості з ООП у підлітковому віці.

Виклад основного матеріалу. З огляду впливу на соціалізацію особистості емоції поділяються на стенічні та астенічні. Стенічні емоції стимулюють діяльність, працездатність, збільшують енергію, оптимізм, спонукають її до вчинків, висловлювань. Під впливом таких емоцій особистості важко змовчувати, залишитись бездіяльною, виявляється певна готовність «звернути гори».

І навпаки, іноді переживання викликають своєрідну замкнутість, пасивність, інертність, байдужість до оточуючого – тоді йдеться про астенічні емоції. Емоції людини проявляються у всіх видах діяльності та, особливо у процесах соціалізації. Емоції, стверджував учений Ч. Дарвін, виникли у процесі еволюції за допомогою яких живі істоти встановлюють значимість тих чи інших умов задоволення актуальних їм потреб, власну успішність та своє місце серед подібних собі [12].

Так, емоційний інтелект – це феноменологічний конструкт, що є адаптивним механізмом сучасної особистості з ООП до динамічного середовища і не є похідною когніції. Найважливішим аспектом емоційного інтелекту, на нашу думку, є акогнітивна природа емоційного інтелекту. Емоція особистості, її знання та вміння використано як запоруку успішності соціальної адаптації, засвоєння основних життєвих компетенцій, а не навпаки, як було традиційно у дослідженнях спеціальної психології «... інтелект є базою для соціалізації». Емоційна сфера та «емоційний інтелект» презентовано нами як важливий життєвий ресурс, який допоможе нівелювати різницю в процесі адаптації та соціалізацією між особистістю з низьким IQ та середнім IQ [13].

Емоційний інтелект розглянуто як складну інтегративну структуру особистості з ООП на етапі підліткового віку, що: проявляється через взаємодію низки сфер особистості і спрямовується на розуміння, сприймання та вербалізацію власних емоцій, емоційних переживань інших; забезпечує управління емоційним станом, підпорядкування емоцій вольовим зусиллям, сприяє самопізнанню, саморегуляції і самореалізації особистості; впливає на становлення «Я-концепції» та самоідентифікації особистості, становлення у динамічному соціумі.

Особливостями соціалізації підлітків з ООП є:

– підвищене невротичне переживання страху, тривоги, стресів, які характеризують різні групи осіб з порушеннями психофізичного

розвитку, що призводять до порушення усвідомлення себе, формування неадекватної самооцінки тощо;

– підвищена залежність від свого соціального оточення, сугестивність, навіюваність, від так, протекціоністське (заступницьке) виховання надає особливо сильний деформуючий вплив на особистість;

– знижений рівень витривалості та стійкості до навантажень, що обумовлено накопиченням стресових ситуацій, які негативно впливають на формування цілісності особистості, врівноваженість психічних, емоційних процесів та свідому регуляцію діяльності. Відзначається схильність до усамітнення, «входження у власний внутрішній світ», безпорадність, що викликає тривожність;

– складнощі самореалізації, оскільки вже усвідомлюючи власні особливі освітні потреби виникає певна недостатність та недосконалість можливостей для повноцінного життя;

– зниження загальної активності, ослаблення мотиваційної сфери та ін [4, с. 102].

Ефективність соціальної інтеграції осіб підліткового віку з ООП залежить від двох значущих соціально-психологічних факторів:

1. достовірності та повноти поінформованості підлітка;

2. формування емоційної обізнаності про себе та оточуючих, виховання, психологічної толерантності та контролю над власним усвідомленням себе та власного «Я» у світі, над поведінковими реакціями [8, с. 74].

Один із напрямів вирішення проблеми соціалізації підлітків з особливими освітніми потребами – це визначення психолого-педагогічних, соціально-психологічних факторів та несприятливих особистісних й індивідуальних особливостей, які ускладнюють розвиток та самореалізацію цих осіб.

Соціально-психологічний супровід фахівців щодо розвитку соціального потенціалу підлітків з особливими освітніми потребами має бути спрямований на їх успішну соціалізацію, що включає наступні напрямки [1]:

– розвиток емоційних, духовних, моральних здібностей;

– підтримка, підвищення та постійне відновлення моральних та фізичних сил, а також постійна психологічна допомога;

– полегшення житлових та побутових умов, організація та проведення вільного часу, повноцінна участь у культурному та громадському житті;

– сприяння під час отримання відповідної інформації щодо професійного навчання/освіти, зокрема і підготовка щодо цих процесів;

– забезпечення умов для того, щоб підлітки з ООП були активними учасниками соціальних дій, заходів;

– встановлення більш комфортного та реального контакту із зовнішнім світом

У системі міжособистісних відносин дитина з ООП досить часто виступає як об'єкт впливу, що також негативно позначається на процесі соціалізації, оскільки однією з найважливіших умов є активність самого підлітка, що у даному випадку пригнічується суб'єктно-об'єктним підходом. Значно страждає комунікативна діяльність: практичні навички спілкування їх з однолітками. Нерідко порушується адекватне сприйняття інших людей та їх емоцій.

Процеси соціалізації та вплив на них емоційного інтелекту як фактору становлення особистості підлітка з ООП в сучасному соціумі України сприяє низка чинників, зокрема засоби масової інформації, нав'язуванні стереотипні погляди, сформований негативний імідж певних особистостей, які, наприклад, були для підлітка зразком, застарілі підходи психологів, що працюють із підлітками в спеціальних закладах освіти тощо [10, с. 98].

Так, з одного боку, сутність системи спеціальної освіти осіб з особливими потребами залежить від ментальних пріоритетів і сформованих архетипів народу (принципів та методів виховання). З іншого боку, самі пріоритети, життєві цінності, ідеали, стереотипи, залежать від освітніх потенцій суспільства, його прагнення до відтворення в кожному наступному поколінні власних культурних традицій, моральних засад, і розвитку саме позитивних рис, або ж повне їхнє нівелювання та відкидання.

Варто зазначити, що в сучасну епоху глобалізаційних трансформацій багатьох сфер життєдіяльності соціуму дослідження емоційних особливостей молодого покоління, зокрема емоційного інтелекту, є вимогою часу й однією з пріоритетних проблем соціального пізнання. Це обумовлено, по-перше, зростанням усвідомлення підлітками власної неповторності, прагненням належати до групи, але водночас відрізнятись, мати свою унікальність, особистісну самобутність; по-друге, низкою реформ, що відбуваються в спеціальній педагогіці та психології.

Аналізуючи стан та особливості розвитку, становлення сучасних підлітків, зокрема і підлітків з ООП в умовах глобалізації, зазначимо, що наприкінці ХХ і на початку ХХІ століття відбулася низка змін (кількісних та якісних) щодо формування особистості, її соціалізації та процесу психологічного супроводу входження досліджуваних підлітків у соціум. Ці зміни суттєво вплинули на взаємодію з молоддю, комунікацію дорослого й підлітка, на способи та якість вираження емоцій, почуттів, на поведінкові аспекти, самосприйняття, самовизначення тощо. Ключовими елементами таких змін стали:

- поява низки нових технологій (девайсів і додатків до них), які зі свого боку допомагають у навчальному процесі, однак погіршують рівень формування особистісних аспектів підлітка: зниження здатності до розуміння та вербалізації емоцій, низький рівень особистісної саморегуляції, негативні прояви поведінки (агресивність, kleptomania, негативізм тощо), неадекватне формування самооцінки, процесів спілкування тощо.

– поява технічних засобів для проведення зручних психодіагностичних процедур (комп'ютеризовані тести) і можливість швидких оброблень результатів. Оскільки тест на комп'ютері та тест на паперовому бланку дуже відрізняється для підлітка. Одні й ті ж завдання, підлітки із задоволенням виконують на комп'ютері (планшеті), аніж даватимуть відповіді в письмовому вигляді на бланку.

– зростання масштабності, динамічності та швидкості поширення інформації, її обміну. Такі зміни широко використовуються підлітками, активно передаються, створюючи водночас систему нових знаків, символів тощо. Як наслідок змінюється роль і спосіб спілкування з молоддю, що необхідно враховувати педагогам та психологам, оскільки старі методи, переважно не працюють, або потребують якісних змін, цифрової обробки й інших вдосконалень. Комунікація між підлітками стає миттєвою, а між підлітком та дорослим дещо уповільненою та зміненою.

– на тлі таких змін негативні аспекти також досить помітні, про що варто зазначити. Відбувається зміна провідних форм психологічної культури підлітків. Доросле покоління виступає в ролі технофобів, а молоде – фанатів техніки, технологій, прогресу. Так формується конфлікт поколінь, поглиблюються проблеми нерозуміння поведінкових, емоційних реакцій між представниками підліткового й дорослого віку.

У підлітків з ООП, також, як характеризує М. Кожухов, можна констатувати поширення технократичного мислення, «речового фетишизму», зменшення цінності особистості як такої, зокрема людського життя, а також падіння авторитету старшого покоління, моральних норм та інститутів (сім'ї, родини, народу тощо) [14, с. 94].

Сучасні підлітки молодшого віку (до 12 років) з ООП, як зазначає Л. Білий, більш схильні засвоювати родинні зразки спілкування в соціальному оточенні, які транслують цінності, принципи, звички, традиції та норми поведінки. Починаючи зі старшого підліткового віку конкуренцію сімейним зразкам поведінки складають домінуючі культурні зразки спілкування модерну та інших країн, таких як США, Японія, Корея з образами, символікою та змістом [15]. Підліток, який засвоює поверхневі символи/образи нового «іноземного» зразку, стає в певний спосіб незрозумілим для дорослого покоління, «чужим» серед «своїх». Наприклад, розглянемо сучасні звички, які засвоюють підлітки з японської культури. Переважно підлітки отримують нові знання з популярних мультфільмів (аніме) і музичних поп-груп, однак, на жаль, не з історії країни, що транслює повагу до дорослих, обережність, ретельність, прискіпливість до деталей, охайність. Персонажі з мультиплікаційних фільмів транслують досить різноманітні образи, однак переважно бачимо осіб з певним демонічним, божественним походженням, які мають владу. Деякі образи досить жорстокі, зарозумілі, поводять себе нахабно

та всевладно. Відповідно підліток, захоплюючись певним мультфільмом, улюбленим героєм, намагається бути подібним до нього й транслювати його (героя) основні риси, стиль поведінки у процесі спілкування тощо

І. Андреева підкреслює, що не варто розглядати емоційний інтелект односторонньо та вузьконапрвлено, як, наприклад чинник соціалізації. Кожна особистісна риса має як позитивні, так і негативні ознаки, функції. На противагу поширеній думці про те, що особистість з високим рівнем емоційного інтелекту завжди контролює власні емоції, І. Андреева стверджувала, що кожна особистість, навіть з високим рівнем емоційного інтелекту, може бути сумною або пригніченою через певну подію, чи з будь-яких інших причин та характеризуватися низькою здатністю до соціалізації або взагалі бути соціопатом. Високий рівень емоційного інтелекту не забезпечує швидкий результат вирішення проблеми, що пов'язана із сумом, розчаруванням, депресією чи пригніченням, він не гарантує миттєвк входження до суспільства або до певної соціальної групи [2, с. 87].

Дж. Мейер також у своїх публікаціях наголошує на тому, що емоційний інтелект – це лише один із чинників соціальної адаптації особистості. Переважно цей чинник має низку позитивних функцій, але, попри це, він може характеризуватися й негативними особливостями. Наприклад, високий рівень розуміння емоцій інших людей може призвести до появи такої функції в підлітків як – маніпуляція заради власної вигоди, потреби, інтересу тощо. Водночас сформована здатність до розуміння емоцій у поєднанні з високим рівнем емпатійності також задіюють негативну функцію емоційного інтелекту, оскільки призводять до таких станів особистості як підвищений рівень депресії, песимізм і суїцидальні думки [16].

Як зазначав Д. Люсін, щодо позитивності та негативності функцій емоційного інтелекту, необхідно наголосити на тому, що, наприклад, емоційна стабільність (за умов наявності високого чи середнього інтелекту в особистості) дає змогу протистояти загрози на противагу рисі нейротизму, яка дає змогу передбачати загрози й уникати їх. Відтак вчені дійшли висновку, що кожна окрема функція емоційного інтелекту може бути дієвою, адаптивною в одному середовищі, але дезадаптивною в іншому [5]. Згідно з Р. Отто, «...одна особистість може проявляти високий емоційний інтелект в ситуаціях, що відповідають особливостям і характеристикам особистості та мають актуальність для цієї ситуації, і низький – в ситуаціях, де ці характеристики особистості не є актуальними» [17]. Відтак останні вісім років вчені розробляють положення й активно проводять дослідження щодо співвідношення емоційного інтелекту з середовищем функціонування особистості. Згідно з розробками цього положення, рівень формування емоційного інтелекту є проявом ступеня відповідності між особистістю та середовищем.

Висновки. Однією з найважливіших рис, що характеризують соціальну ситуацію розвитку в підлітковому віці є наявність вже досить сформованого

колективу однолітків, в якому особистість прагне знайти та зайняти своє місце. Типовим для підлітків є бажання завоювати авторитет і визнання товаришів (однолітків чи дещо старших осіб в найближчому колі спілкування), що створює в підлітка яскраво виражену потребу – у спілкуванні, визнанні, входженні в суспільство дорослих та однолітків, прагнення максимально відповідати вимогам колективу/групи. Отже, в пубертатний період найважливішим чинником психічного розвитку особистості як з типовим так із ООП є судження, думки, вимоги колективу та його соціальне ставлення до підлітка.

Підлітковий вік – це один із найважливіших етапів формування особистості, де вирішальну роль відіграє те, яка цінність переживається підлітком як найвища. «Скажи мені, що для тебе є цінним, що ти переживаєш як найвищу цінність свого життя, і я скажу тобі, хто ти», орієнтовно так можна описати цей період. Так, процес формування особистості з ООП відбувається різними соціальними шляхами, тип яких залежить від того, яка цінність переживається як найвища, який обирається вектор соціального спрямування життєдіяльності, на якому рівні сформовано емоційний інтелект. Переживання емоцій та їх цінність, пріоритетність обумовлюють тип особистості та ефективність її соціалізації.

Перспективою подальших досліджень можуть бути гендерні особливості соціалізаційних процесів підлітків з ООП, особливості переживання етапу підлікової кризи різними нозологічними групами та особливості їх соціальних компетентностей.

Література

1. Борзунова О. Онтогенетичний аналіз кризи та стресу: психологія підлітковості. Чернігів: Бук-трест, 2015. 227 с.
2. Вовінський О. Вплив емоційного інтелекту на процеси самоідентифікації підлітків: науково-практичний аспект. Львів: Наука і Педагогіка, 2020. 221 с.
3. Андреева И. Эмоциональный интеллект как феномен современной психологии. Новополюк: ПГУ, 2011. 388 с.
4. Василенко О. Вікові особливості проживання криз особами з порушеннями інтелектуального розвитку. Дніпропетровськ: ГРСМ, 2017. 216 с.
5. Люсин Д. Психологическая коррекция эмоционального интеллекта. Санкт Петербург: ПринтР, 2015. 387 с.
6. Пагава Д. Емоції та почуття підліткового віку за умов психофізіологічних порушень. Харків: Київські читання, 2017. 176 с.
7. Андрієнко О. Психоневрологія підліткового віку. Черкаси: Криниця Ко, 2016. 283 с.
8. Микитенко М. Саморегуляція особистості з порушеннями психофізичного розвитку. Київ: Світ, 2017. 196 с.
9. Назаренко П. Основи психології: структурний аналіз особистості. Київ: МАУП, 2001. 168 с.
10. Носенко Е. Емоційний інтелект як соціально значуща інтегральна властивість особистості. Психологія і суспільство. (2004). № 4. С.95-109.
11. Тихомиров О. Психологія мышлення. Москва: ИЦ «Академия», 2002. 311 с.
12. Дарвин Ч. Происхождение видов путем естественного отбора. Москва: Азбука, 2017. 711 с.

13. Вовченко О. Концептуалізація феномену емоційного інтелекту підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку. Київ: ПП «ЮНІСОФТ», 2021. 450 с.
14. Білий Л. Самооцінка у підлітковому віці за умов порушень психофізичного розвитку. Львів: Книго Друк, 2018. 291с.
15. Кожухов М. Особистісна саморегуляція та самоконтроль підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку. Харків: Вісник, 2018. 268 с.
16. Mayer J., Salovey P., Caruso D. The Validity of the MSCEIT: Additional Analyses and Evidence. *Emotion Review*. (2012). № 4(4). P. 411–412.
17. Otto R. Social cognition and social competence in adolescence. *Developmental Psychology*. (2013). № 18, P. 323-340.

References

1. Borzunova, O. (2015). Ontogenetichnyi analiz kryzy ta stresu: psykholohiia pidlitkovosti [Ontogenetic analysis of crisis and stress: psychology of adolescence]. Chernihiv: Buk-trest [in Ukrainian].
2. Vovinskyi, O. (2020). Vplyv emotsiinoho intelektu na protsesy samoidentyfikatsii pidlitkiv: naukovo-praktychnyi aspekt [The influence of emotional intelligence on the processes of adolescent self-identification: scientific and practical aspect]. Lviv: Nauka i Pedagogika [in Ukrainian].
3. Andreeva, I. (2011). Emotsional'nyj intelekt kak fenomen sovremennoj psihologii [Emotional intelligence as a phenomenon of modern psychology]. Novopolock: PGU [in Russian].
4. Vasylenko, O. (2017). Vikovi osoblyvosti prozhyvannia kryz osobamy z porushenniamy intelektualnogo rozvytku [Age features of living with crises for people with intellectual disabilities.]. Dnipropetrovsk: HRSM [in Ukrainian].
5. Lyusin, D. (2015). Psihologicheskaya korrekciya emotsional'nogo intelektu [Psychological correction of emotional intelligence]. Sankt Peterburg: PrintR [in Russian].
6. Pahava, D. (2017). Emotsii ta pochuttia pidlitkovoho viku za umov psykhoфизиологичних porushen [Emotions and a touch of age for the minds of psychophysiological problems]. Kharkiv: Kyivski chytannia [in Ukrainian].
7. Andriienko, O. (2016). Psykhonevrolohiia pidlitkovoho viku [Adolescent psychoneurology]. Cherkasy: Krynysia Ko [in Ukrainian].
8. Mykytenko, M. (2017). Samorehuliatytsiia osobystosti z porushenniamy psykhoфизичного rozvytku [Self-regulation of personality with disorders of psychophysical development.]. Kyiv: Svit [in Ukrainian].
9. Nazarenko, P. (2001). Osnovy psykholohii: strukturnyi analiz osobystosti [Fundamentals of psychology: structural analysis of personality]. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
10. Nosenko, E. Emotsiinyi intelekt yak sotsialno znachushcha intehralna vlastyvist osobystosti [Emotional intelligence as a socially significant integral property of personality]. *Psykhologhiia i suspilstvo*. (2004). № 4. S.95-109 [in Ukrainian].
11. Tihomirov, O. (2002). Psihologiya myshleniya [Psychology of thinking]. Moskva: IC «Akademiya» [in Russian].
12. Darwin, Ch. (2017). Proiskhozhdenie vidov putem estestvennogo otbora [Origin of species by natural selection]. Moskva: Azbuka [in Russian].
13. Vovchenko, O. (2021). Kontseptualizatsiia fenomenu emotsiinoho intelektu pidlitkiv z porushenniamy intelektualnogo rozvytku [Conceptualization of the phenomenon of emotional intelligence of adolescents with intellectual disabilities]. Kyiv: PP «ЮNISOFT» [in Ukrainian].
14. Bilyi, L. (2018). Samootsinka u pidlitkovomu vitsi za umov porushen psykhoфизичного rozvytku [Self-esteem in adolescence in conditions of psychophysical development disorders]. Lviv: Knyho Druk [in Ukrainian].

15. Kozhukhov, M. (2018). Osobystisna samorehuliatsiia ta samokontrol pidlitkiv z porushenniamy intelektualnoho rozvytku [Personal self-regulation and self-control of adolescents with intellectual disabilities]. Kharkiv: Visnyk [in Ukrainian].
16. Mayer, J., Salovey, P., Caruso, D. *The Validity of the MSCEIT: Additional Analyses and Evidence. Emotion Review.* (2012). № 4(4). P. 411–412.
17. Otto, R. *Social cognition and social competence in adolescence. Developmental Psychology.* (2013). № 18, P. 323-340.